

HERMÁNYI DIENES JÓZSEF

Minthogy már életemnek hatvanadik esztendejébe bélép-tem, s enyedi deákságomnak első esztendeitől fogva is egészsé-ges ember nem voltam; már pedig az idő mellé járult a köszvény, lábamnak kiorbáncosodása s egyebek: nem halasztom tovább leírni életemet, s abban mind a jót, mind a gonoszt, melyek eddig én reám jöttek Istentől.

Az atyai ágon nagyatyám volt Hermányi Dienes Péter, ki is nagyanyámat (kit vénségében sokszor láttam, véle beszél-lettem) Kis Pető György Orsolyát feleségül vévén, csakhamar, élete virágjában meghala, hagyván a nagyanyámat viselősen, az atyámmal; ki is mint posthumus, e világra születvén, néhai édes attyának nevére keresztelteték Péternek. Látván pedig egy Albert Ferenc nevű hermányi formás legény, hogy nagyanyám kőházakban maradt és marhák s külső, belső örökség is vagyon a kezén, feleségül vevé a nagyanyámat, a szép termetű, jó formájú, életre való s nem igen szegény me-nyecske, és bé szálla a nagyatyám házaiba és mindenébe. Ott az édesatyám mint nevededett s mint neveltetett az ifjú háza-sok között, soha nem kívánta beszélteni. Az igaz, hogy három esztendeig nem járt; meghimlőzvén, a tyúkok szedegették a holyagos himlőnek varait ő róla. Midőn pedig már járó gyer-mekecske volna, a mostoha atya pedig mint ritka jó kádár és ács, holmi épületre való fán furásokat tenne, az atyám pedig egy furott lyukba dugta volna bal kezén való mutató újocská-ját, vigyázatlanságból másfelől reá fúra a mostoha atya azon lyukra és mostoha fiacskájának kis újocskáját a középső ízben elszakasztá történetből az éles fúróvas; a mely félszességét az édesanyám egész életében, még ebéd s vacsora alatt is úgy eltitkolta, hogy kevesen vehették észre. Ezeknekutánna, nem lévén a helységben tanítómester abban az időben, vivé a nagy-atyám az atyámat Sepsi Sz. Györgyre oskolába, mert az oda-

való mester, Bibartzfalvi Zsigmond, az a felette részeges és kegyetlen ember, atyafia vala az atyámnak s fogadá is házába s vállalá, hogy táplálná is asztaláról, tanítaná is. De atyám nem lévén arra való, hogy szolgálatot tehetne, nagy legény szolgát tartott mellette s taníttatta is Abeczere, mire, s szép elme lévén a gyermekben, felment a grammatikáig; sőt az alatt szörnyű, pusztító döghalál uralkodván azon városban, az édesatyám megmaradott életben, sok tanuló társacskaí elhullván s elhalván. Mely sok halott temetések között két szomorú dolog esett, vagy ha három is.

1. Megházasodván a mester, az én atyámnak bátyja és nem vevén számba az Istennek haragját, minden napon meg-részegeedik vala és kezdé üldözni a feleségét, néha pallossal, lóháton ülve, üzvé az asszonyt a halott-kisérők között is.

2. Lévé nékie annyi tudománya a részegeskedése között is, néha-néha halotti oratiokat ír s mond vala a nevezetesbb halottak felett; és midőn egy éjtszaka oratioját készítené, úgy tetszék az ő corrupta phantasiájának, hogy az ő ajtaján egy nagy szarvas menne be s ott megállana, melytől elirtózáván s rémülvé, azután úgy sem volt elméjén mint azután. De ugyancsak maradt vala egy Zsigmond nevű fiacskája, maga pedig még sokáig élvé, érte vala papságát itt az édesatyámnak, látogatván házánál is; kit az édesatyám minden kedvetlenség nélkül atyafiságosan látott, melyet az édesanyám eléggé csudálni nem tudott, mert az atyámon pogányhoz is nem illő kegyetlenséget vitt vala véghez az ő nevetlen s ártatlan gyermek-ségében, melyet az édesanyám tud vala. Mely is a harmadik dolog:

Lön egykor, hogy az oskolamester korcsomáról vagy honnan felette részegen hazaérkeznék tógáson; ragada akkoron egy nagy görcsös botot és az édesatyámhoz üte, fejét arányozván. De az atyám, mint Dávid az Saul dárdája előtt, ijedtében hirtelen elvoná magát és nem ütheté a Kain atyafi, mert akkor az édesatyámnak szörnyű halállal kellett volna meghalni. Mely nagy erővel való ütés után legottan a részeg mester le-esék botostól a földre a violaszín rókás tógában és legottan elaluvék a földön, mint a holt, másnapon semmit nem tudván furiája és elesése felől. De lön nem sokkal ezután, harmad napig való oda járása s részegekedése után, hogy haza jönne és kezébe akadván egy nagy fazék, melyben valami szőröske vakaratlan disznóláb vala kaszás lével főve, melyről már azelőtt meghagyta volt, hogy az atyám ne tartaná ott, hanem enné meg,

az atyám pedig utálná megenni s annyi eszeckéje sem lévén, hogy annyi idő alatt az ebnek kiöntötte volna: úgy üté a Kain atyafi s mester az atyámnak fejéhez a disznóhúsos fazekat, hogy hátul az atyámnak feje koponyája in occipitio hosszan keresztül hasadna és a vére bővön kiomlana; mely miatt az édes atyám annyira magánkívül lőn, hogy magát sem tudná. Ezt látván a részeges, furiosus: kendőt ragada, a gyermek fején levő hasadást öszve igyekeze nyomni s a kendővel béköté; melyek között az atyám ennyire megeszméllé magát, hogy ilyen szót hallana: No! ördög lelkü helyén! Ezt bizony megölém. Azonban alkalmas orvos-asszony után futtata s az eljőve sietve. Annak ráhazudá, hogy a gyermek a pince torkába esett s úgy hasadott el a feje; mely orvos mindaddig gyógyítgató az atyámat, míg a seb begyógyulna; de haláláig is oly forrásos sebhelyet viselt, hogy csudás dolognak tartottuk, hogy életben megmaradhatott oly nagy sebben azon gyenge gyermekségében. Úgy beszéllette nékem nem egyszer, hogy a memoriájában tapasztalható nagy kárt tapasztalt az után az ütés után és úgy ítélte, hogy ha az a romlás fején nem esett volna, sokkal is tudósabb ember lett volna. A seb bégyógyulván, a nagyanyám látni mene; de megfenyegetvén gonosz bátyja, nem volt feje reája, hogy az igazat az édes anyjának is kimondja, hanem csak a pince torkába esésnek költeményével kellett elfedezni a tanítómesternek feneségét.

De azonban az édes atyám jó szívvel szabadult volna jó móddal a kegyetlen kéz alól, de nem lehetett; házában is pedig csak mostoha atyára akadott volna, s a mellett, hogy szépecske örökségében maga vala az örökös egyedül, minden rajta lévő öltözet egy ing s egy gatyá vala. Mely könnyű öltözetben, süveg nélkül s mezitláb, előre megtudván, hogy az erdőn innen Közép-Ajtán alkalmas, jó falusi iskola volna, titkon elindula per iránzom az erdő felé, míg a mester innia jára. Ki házához érkeztvén s a gyermeket sohul nem találván s a városban is hijába kerestetvén, a harangot félreveré és a scholasticusokkal s a néppel keresni indula; de az édesatyám az erdő szélyből nézi vala, hogy másfelé mennek s ingyen sem akadtak útjába. Megbátorítván magát, néki indula az egy magyar mélyföldnyi szélességü erdőnek napenyészet előtt egy jócska idővel, ilyen gondolattal, hogy ahol elsetétedik, ott meghál egy fa alatt s az Isten megtartja. El is mehetett volna nagy messze, de kellő kies virágos tavaszi idő lévén, kökörösín és narcissus virágokra találkozik az erdőn s azokat addig szedi mint gyermek, míg béestveledik. De meg nem retten azon a vadakkal bővőködő

erdőn is, hanem midőn le akarná vonni magát egy fa alatt: meglátja, hogy távul tűz világol. Azért az ágakon, bogakon mindaddig mendegél, míg oda érkezik és látja, hogy ott sok ökörpásztor gyermekek vagynak letelepedve s az ökröket is ott fektették meg. A gyermekek közül ki nagyobbacska, ki kisebb volt; némelyek pedig akkorák, mint ő maga az atyám, de ifiú legény közöttük nem volt egy is. Ezek a bujdosó, ruhátlan gyermeket magokhoz hívják és turóval, szalonnával s kenyérral kínálják, jól is tartják.

Ekkor megbátorodván az édesatyám, kérdi, hogy miért nincsenek vélek s annyi ökrökkel olyan erdős helyen nagy legények? Azok arra azt felelik, hogy vagynak sok nagy legények is, de azok elmentek harang-lopni az árapataki határra s majd haza jönnek. Úgy is lett; hoztanak is feles ökrö-kolompokat. Ott az édesatyám hajnalig aluván a pásztorok tüzinél, béindula az ökrök után a legényekkel s gyermekekkel a faluba jó reggelre s ott mondák meg nékie, hogy az a falu Hidvége volna az Olt mellett; melyből édesatyám észre vevé, hogy nem találta el a középajtai útat. De már nem is tudja vala, melyre volna az az oskolás falu, ahova szándékozott vala. Azonban midőn egy ingben s gatyában ott tévedezne, egy főember e mostan is virágzó Nemes familiából béviteté udvarába s láncretteté az ebédülő házban, noha a láncretté vékony volna és azt mondja vala, hogy az ő jobbágy gyermeke volna. Azonban pedig ebédkor s vacsorakor az asztalról gazdálkodik vala a főember a gyermeknek, talán azért, hogy édesedjék az udvarhoz, amint-hogy nem sokára szabadon is bocsátá. Azonban az édesatyám tudja vala, hogy ő jobbágy nem volna, hanem nemes; sőt már ez előtt az ármalisták conscribáltatván az ő csecsemőségében, azok közé a cirkálók (amint akkor neveztetnek vala) beírták vala a nevét, hogy bétennék az írást a fejevári káptolomba, s az efélét az annyától hallván az atyám, megemlékezik vala arról. Azonban kérdezkedik vala a láncon is, azután a faluban is, melyre volna Közép-Ajta, s eligazíták az Olt mellett le Nagy-Ajtáig s onnan fel menvén Közép-Ajtára s felkeresvén az oskolaházat, üle a kemence alá egy kis tűz mellé. Vala pedig ott az időben az oskolamester Ajtai Intze András, szárazajtai fi, és azelőtt enyedi collegium seniora, ki azután az édesatyámnak notáriusa vala erdővidéki esperestségében, melyet XXXV. esztendeig tisztességére visele. Ez a mester az édesatyámat mint árva, bujdosó gyermeket maga mellé vevé szolgálta gyanánt, a falusi emberek közül pedig ki condrát

vete nyakába, ki kucsmát a fejébe, ki bocskort a lábába. Azonban az édesanyja, az én nagyanyám semmit nem tud vala benne, hol volna a gyermek. Itt könyvecskékre is verekedvén az édesatyám s ide is édesedvén, minthogy a mester komédiácskakat is csinál vala, felmenvén az etymológiáig.

Lön azonban egykor, hogy valami levéllel el inditaná a mester Nagy-Batzonba az akkori esperesthez, Udvarhelyi Andráshoz. Érkezők azért az atyám rongyoson s tetvesen Barotra s történetből kéredzők szállásra olyan pópista emberhez, ki nékie attyafia volna. Ott reá esmervén, fejét megmossák, lábait a gazdaasszony sós vízzel megvontatá, reggel pedig meg nem maraszthatván, utra bocsátá. Esék pedig, hogy a bacsoni esperest házánál találá lenni a nagyanyám, midőn az ő bujdosó fia odaérkezők, kit meglátván s condrája belső részén tapasztalván, mint megtölt az oskolának eleven porával, vissza nem bocsátá, hanem magával haza vivé. Jól is lett, mert a középajtai mester Intze Andorjás (a mint nyomtatták vala ki a nevét csintalanságból holmi halotti chártán a Tótfalusi Miklós typographiájában) kijáró egy legény lévén, már az én atyámat is ezután több rosszra tanítja vala, mint jóra; mert már is éjjeli fegyverhordozójává tette vala.

Ennek az Ajtai Andrásnak vala Benjámin nevű fia, a gonoszról híres deák, a kin e napig is nem látszik az újjá-születés; de a rosz keresztyénről s gonosz papról nem irok semmit.

Az atyám már maga hazájában s házában lévén, megismerkedék Udvarhelyi Józseffel a bacsoni esperest fiával; Fülei Boda Sándorral mint attyafiával, és méne tanulni az udvarhelyi Bethlenianum gymnasiumba, s lön szállása egy igen szegény foldozó vargánál, aki kevés lisztécskáját, kenyérét s ázalékokkáját a nagy szegénység miatt mind megemészti vala, nem igen járván munkája egyébkor, hanem esős időben, a melyet igen óhajt is vala a szegény varga. Innen kániculákra haza jár vala az édesatyám és a mostoha attyát kézi munkájával nagyon segélli is vala, úgy, hogy azt akarná a mostoha attya, hogy hagyná az oskolát s fogná az eke szarvát, sarlót s fejszét, aminthogy a kádár mesterségbe belé is kapna az atyám. De az oskolát nem felelthetvén, olykor kánikula végén, egyedül, kevés útravalóval, pénz nélkül útnak indul vala, de a mostoha attyát a nagyanyám kemény szóval megtámadván, így szól vala:

«Elbocsátod azt az árvát egyedül, pénz s költség nélkül, akinek a házában s jószágában lakol, ökrein szántasz; az

immár útat vesz a nagy erdőkön. Valahol a lelkedre megeszik a farkasok, s az Isten a lelkedből véssen számat, apjok!» Az ilyen szókra lóra ül vala a mostoha atya és az atyámat néha Vargyason innen, a Hagymás erdejében éri vala utol lisztecskével, mivel; a melybe a nagyanyám kevés pénzt szokott vala elrejteni, hogy a mostoha atya észre ne végye, de emellett az édes atyám úgy megkoplalt, hogy egész hónapig sem volt olyan ebédje vagy vacsorája, melyről azt mondhatta volna, hogy No, most jól lakám, amint ezt nem egyszer hallottam magától. De ennyi szegénység között is a lopástól oly idegen volt, hogy az öccse Boda Sándor, Bardotz-széki vice-királybíró szembe azt beszéllette az atyámnak hallatomra, hogy ő a piacra, vagy tilalmasból béhajtott juhokat s teheneket fazakakra fejte s az édesatyámat azzal is dédelgette, de az atyám sokért nem nyult volna csak egy juhnak is a tölgyéhez.

De azonban a szükség között is szorgalmatosan tanulván és sokakat felülmulván az atyám, a mostoha atya is maga házait jól megépítvén s beléje szállván, haza érkezék kánikulázní a mostoha fia is, hogy nyárban is tanulgatna valamit, elvivé haza kevés könyvecskéit is. Midőn pedig a mezei munkán volnának, tűz emészté meg a mostoha atyának új épületjeit s mindenét, az édesatyámnak minden könyvecskéit is. Azért a mostoha atya ismét vissza szálla a Dienes-jószágba, de az atyám a könyvetlenség miatt úgy el kedvetlenedék, hogy az oskolába való visszamenetelt éppen letevé s elgondolá, hogy többet ne tanuljon s ne szenvedjen. Azonban eljőve szeptember és Udvarhelyi József felmenvén az atyámhoz, mint tanuló-társához, hívni kezdé, hogy induljanak ki Udvarhelyre; de midőn az atyám azt forgatná, hogy könyve teljességgel nincsen, s haurit aquam cribro, qui vult sine discere libro, reá ígéré magát, hogy ád ő könyveket, csak otthon ne maradjon. Cselekedte is; ki azután Törökországban is megfordulván Tökölyi Imrével s a kuruc világban is kuruckodván, sokszor megfordult az édesatyám házánál s nóha szakadatlanul eskünnék minden kicsiny dologra, mégis az atyám megbecsülte, hanem intette, hogy az Isten nevével vissza ne élne; sed desperata erat emendatio.

Ezzel az Udvarhelyi Józseffel visszamenvén az oskolába az édesatyám, csakhamar kedvébe esék a scholae rectornak, Lethenyi Pálnak, ki nemzetére nézve tót, szakállat eresztett házas és gyermekes ember vala, jó deákságáért pedig és egyéb tudományáért is Erdélyben híres tudós, nóha domidoctus.

Ez az ember a maga házában igen szép formájú leánykáját s fiait az atyámra bízta, hogy tanítaná s azután is az fiaknak privatus praeceptor a oskolában is az édesatyám vala, míg az atyok éle, mert etédi papságában meghalván Lethenyei Pál, azok a hitván fiak mesterségre adák magokat s a kissebbik ugyan az édesanyám atyának, Ötves Dávidnak mívhelyében tanulta vala meg az ötves mesterséget és a Nagy Ötves Dávid az édesanyámat szintén úgy az Ötves Lethenyei Pálnak szánta vala feleségül, mint a rector Lethenyei Pál az ő Sofiáját az atyámnak, látván, hogy az atyám jóerkölcsű és tudományra született elméjű ifjú. Aminthogy még az édesatyám is nem volt volna idegen azután papságában a Lethenyei leánytól, ha a leány ki nem adta volna magát árvaságában, mely igen reá szokgatna a drága és pompás köntösre, melyről az atyám a leányt meg is szólította, de elméjét róla éppen el is fordította. De ezek későn estenek azután.

Nem állhatom pedig, hogy erről az udvarhelyi rectorról, Lethenyei Párról holmiket meg ne említsek. Ez Cicerót halálba szerető, az Oratioit tapsolva tanító s poéták írásiban gyönyörködő ember vala, kinek tanítása által lön az, hogy édesatyám is halálba megszereti az ékesen szóló Cicero munkáit is majd halálig maga multságára olvassa vala azokat, és mikor engemet tanítgat vala is a deák nyelvre, kevés időt tölt vala a grammatica reguláin, hanem a Cicerót s Erasmus Colloquiumit olvastatja, fordíttatja és phraseseit előmbe írja vala. A poésisben is csuda, mely sokra ment vala az atyám ennek a Lethenyeinek keze alatt. Továbbá nem egyszer hallottam az édesanyámtól, hogy az a szép tudomány s azután papságot viselt Lethenyei az úri imádságot soha el nem mondhatta. Mondotta titkon az az atyámnak, hogy inkább prédikállana kettőt, mint elmondana egy Miatyánkot. Nem is egyéb volt a Miatyánkja, hanem az első igét Mi, igen meghúzta, majd fél tyukmony sültig: Mi-i-i-i-i, azután megszaladt a nyelve s elmondotta az egész Miatyánkot zakatolva, de abban senki egy szót sem értett az Amenig, azt pedig a végén érthetőleg kimondta.

Végezetre nem tudom bizonyosan mi okon, Lethenyei helyében Szathmári Pap Jánost [tették] (talán azért, hogy annak az udvarhelyi Betlenianum gimnasiumnak állapotja az akadémikus mester vagy professor által feljebb-feljebb emeltetnék; Szathmári János olyan ifjú tudós akadémikus lévén, aki már Franekerában, deák korában a Cartesius metaphysikájából és a Poiretből e cogitationibus de Deo, anima et malo, jeles köny-

vet adott vala világra, mely munkát én is láttam. Ennek a tudós professornak keze alatt az én atyám a theológiába kezdé kapni s megkedvelé a Cartesiana filozofiát is, melyet holtig minden virginánál kedvesbb muzsikájának tartott is; de az atyámnak Szathmári P. Jánoshoz nem volt szerenéséje, mert nékie hivatala esett, talán ugyan a kolozsvári ekléziába s elment.

Ezen Szathmári János után Rozgoni János lön udvarhelyi professor, ki azután fogarasi papságban hala meg. Ettől az édesatyám theológiánál egyebet nem tanulhatott, mert még a deák nyelvben sem volt oly boldog, hogy vidámon taníthatott volna azon a nyelven; hanem inkább csak magyarul írt Catechisatiot és úgy is tanított; nyelvekhez és filozofiához éppen nem értett.

Már ennek idejében az atyám publicus praeceptorságokat viselt, igen jól tudván a classisokat; de megunván Rozgonit s az idő is úgy kívánván, onnan kibúcsuzott s jött Enyedre a Nagy Dési Márton keze alá. De minekelötte enyedi dolgait kezdeném írni, holmi dolgokat nem illő elhallgatnom. Deákká lévén az édesatyám, már tógácska kell vala, de a jószága annyi idő alatt nem prosperált annyit, hogy a hasznából ki telhetett volna; hanem Albert Ferenc, a mostoha atya kisbaczoni határon levő szántó földeinket zálogba veté s úgy csináltata brassai fekete posztó tógát az atyám nyakába s annak sem vala bérlése. Midőn pedig azt a széllal bérlött hosszú mentét viselné az atyám, ilyen emlékezetre méltó dolog esék Udvarhely városában:

Külső habitusban, katona köntösben és sarkantus csizmában járt s lakik vala egy Pater György nevű jézsuita a jézsuiták residentiájában és az ő templomjukhoz tartozó harangozót s ostiariust Magyarinak hívják vala, aki midőn egy hajnalban szentelt vizet öntene a templom köszebénél lévő kő öblébe, melyet magam is láttam, megjelenék néki (amint ő mondotta) a Rafael angyal s mikor ezt kibeszéllette volna, megnémula. Sok exorcizmusra ismét másnap megszólala s az angyal szavával azt mondá, hogy 18 napok mulva világ végezeti lészen. Melyet hallván az oda csodult városi és falusi nép, nem kezdenék dolgozni, hanem enni és inni, ha csak 18 napra való találtatt az ő házaikban, úgy, hogy a reformátusokat is megszédité a bolond profécia és az udvarhelyi pap Veszprémi István kénteletették prédikációval keményen feddeni hallgatóit s inteni, hogy ne hinnének a hitetőnek. Egy bizonyos napon post exor-

cismos ismét megszólala a harangozó és monda a Rafael szavával: Az Apafi fejedelem eretnecségitől sok lelkek kárhoztája függ s a magáé is; azért nékie Ebesfalvára kell menni, hogy a fejedelemnek ezt megjelentse, mint angyali izenetet. El is mene legottan, de a hír megelőzőé őtet. Ő is nyomba bé-érkezék az udvarba nagy némán, mert meghagyta volt, hogy már az Rafael, hogy senkinek se szóljon, míg a fejedelemmel szemben nem leszen. Intzédi és Alvinczi nevezetű fő udvariak azonban bé viszik Magyarit egy palotába s egyik úri ember ragadván egy török baltát, verni kezdi Magyarit előtt az asztalt és mond:

— Hát tégedet hitetlen, átkozott ember, ki veve erre, hogy kegyelmes fejedelmeddel így csúfolkodjál? Nem látodé, hogy halál a fejedem?

Elrémülvén e menydörgő szókra a szegény harangozó, megszólala s monda: Engöm bizony uram Páter György csala meg.

Ezzel Magyarit vasba verék s félesztendeig viselé azt. Páter György is titkon elmene.

De azalatt még ezek esnének, egy városi jóakarója az atyámat egy deák társával együtt vacsorára hiva s vala ott egy neutralista [szolgadeák] is fejr foslányban és fejr harisnyanadrágban, ki a bort hordatta a koresomából. Akit is a bor utol érvén s a ház is meleg lévén, ki mene a ház eleibe piac-szerbe, a barátok klastromán alól, a Kikellő felől való rendházaknál s midőn mint részeg finak, a levél-szín oszlopjánál szellőztetné magát, lévén szép holdvilág is, kijön a szomszéd háztól a pápista gazdasszony egy pendelyben, valami dolgára. És noha éjfél-tájban volna, mégis tétova tekinte, ha nem látná-é őtet valaki s meglátván az ott álló részeg scholasticust, de nem tudván ki volna, monda: Ki vagy?

A részeg neutralistának fejében lévén a Rafael név, felele nagy durván: Rafael! mellyel az asszony a házba beszalada. A neutralista is befordula az atyámék szállására s elbúcsuzának. Másnap a pápista asszony elhírheszté a városban, hogy nékie is megjelent Rafael angyal s itt s itt, ennél az ágasnál a levél szín alatt és talpig fehér ruhában volt, mint a hó. Azonban a neutralista is ki aluván a bort, hallja a hírt s úgy jött eszébe, hogy ő volt annál az ágasnál s ő tréfált a pendeljes asszonnyal.

Ezt az édesatyám így beszéllette énnékem, és midőn mondanám, hogy jó lett volna leírni az ellenkezőknek confusiojokra, maga is helyben hagyta, de maga nem írta le.

Ezután ilyen dolog esék: A templomban, a predikálló székbén invocatio alatt megüté a gutta Veszprémi Istvánt ezen szóknak végén: Igen felséges, igen dicsőséges Isten s lerogyék; az honnan le vivék, de még idővel megépüle, püspök-seget ére s azt a tragédiát látá az édesatyám.

De felépülvén s már az oskolában az atyám is seniorságot érvén, híre futamodék, hogy Apor István kárt akar tenni a mi oskolánknak. Ki ellen Veszprémi István hegyestör pálcával mene ki, ki vivén az atyámat is, hogyha Apor potentiarius-kodnék, által ütné azzal a pálcával, de nem jöve el.

Az atyám is ezzel búcsut vön Rozgoni Jánostól mint professorától, a kibén két csudás singulare volt. Egyik, hogy a cigányt nem szenvedhette házában s maga előtt és panaszát soha meg nem hallgatta. Második, hogy semmi marhabelet, kolbászt vagy hurkát nem ett. Ennek succedalt volt mvásár-helyi Tőke István professor, igen hasznos ember abban a gimnásiumban; hanem végre borozásra vetemedett vala s annak végébe Székre téteték papnak s ott hala meg a valóságos tudós ember.

De én visszatérek az édesatyám dolgaira.

Anno 1690 enyedi deákká lévén az atyám, lön tanítványává Dési Márton theologiai professornak, ki nemzetére nézve vala fia egy Hockmár nevü szásznak, ki is Segesvárról Deésre telepedett vala és M.-Vásárhely mellől, Sárpatokról vette vala feleségül magának egy gazdag jobbágy embernek leányát, kinek két férfi testveröccsei valának s az első lön végre kolozsvári pappá s ez az, ki a Noé bárkája nevü könyvet írta; kinek is leánya vala a néhai Enyedi István professor özvegye s ennek fia Enyedi István medicus, kolozsvári érdemes bíró és senator. A másik jobbágy legénykéből lett vala Sárpataki Márton ítélőmester, kinek fia vala Sárpataki Keresztes Márton József, ki is pápistává lévén, nyere grófságot s Küküllőben főispánságot; kinek unoka fia gróf iktári Bethlen Domokos.

De mi térjünk vissza a professor Dési Mártonra.

Ez az ember már igen hurutozó s szárazbetegségben levő vén ember vala, mikor az édesatyám ötét hallgatni kezdé. Legelső szava is az atyámhoz e vala: Vos Udvarhelyienses estis nostri filii? És mikor az atyámnak nevét hallaná, hogy Petrus Hermányi s tudná, hogy a Barczán Hermány nevü szász falu vagyon: az atyámat oda való szásznak vélvén, igen megkedvellé, maga is szász lévén, és azután többire minden ebédje, vacsorája az atyámnak e professornál vala. Két hét

mulva alumniát ada a javábul s e mind addig tarta (de az atyám ekkor a szeretetnek igaz okát nem tudja vala), míg egykor a décei réten a barcasági dolgokról kérdezkednék az atyámtól a szegény Dési Márton, melyből látván az atyám, hogy őtet a professora száznak tartja és a két Hermányt confundálta (noha nyilván az én hazámnak régi neve nem is Hermány volna, hanem Érmány, minthogy annak határa igen eres és vizes helyek, úgy, hogy csak a savanyó forrásoknak erei 20-nál feljebb mennek): felele az atyám: Ego non sum saxo, vir clarissime! Mely szó után csak egyszer-másszor ülhetett is a professora asztalához.

Már ekkor Dési Márton nem is mindenkor mehetett az auditoriumba, de házánál szorgalmasan tanított, mint valami magyar Coccejus, ki a Coccejus munkáit az édesatyámmal halálba megkedveltette is. Jovallásából e professornak zsidó nyelv tanulásához fogott. Mert az újtestamentomi görög nyelvet Udvarhelyt úgy megtanulta volt, hogy Enyeden Homerost vett s ahhoz való foliant görög lexikont, melyeket most is tartok. De a jó praeceptor Dési meghalván, csak a juta az édesatyámnak, hogy édes mesterét könnyhullatással megsíratá, magát meg nem türtőztethetvén és a könyvei közül pénzén kettőt megvéve, t. i. a Calvinus Institutioját foliantban és Josephus Historicust, még pedig azt az exemplart, mely Gelei Istváné volt hajdan, mely könyveket én is jó kedvvel tartok tékámban, mind a könyveknek becses voltokért, mind e jó embereknek emlékezetekre.

Dési Mártonnak az ő maga tanácsából succedála Enyedi István, ki is oly hasznoson kezdé a theologiát tanítani, hogy az atyám semmi kárt nem látatott tapasztalni a Dési Márton halálában. Legelsőbben is az Enyedi István inauguralis oratioját le írta az atyám, melyet mostan is tartok. Azután a zsidó bibliában annyira mene, noha a Manasses apró betűs editiojánál jobbat nem kaphatna, hogy ahol megszólították, mindenütt fordíthatta a szentírást és nagy segítségül a Coccejus lexikonját is megszerzé nyolc forinton s 40 pénzen, melyet is sokszor két ökörnél is többre becsüllött. De a szent nyelv tanulásában igen sokat gyertyásván, annyira megrontá a szemeit, hogy orvosok keze alá kelle ereszkedni s akkor egy enyedi vén asszony az erős orvosságokkal szintén el is veszté a szemeit.

Professor Kolosvári István éppen csak geometriát tanítván s hasznát a deákok nem látván, majd hallgatók nélkül marada s akkor az ifjuság reá izene, hogy a mathesist abban hagyná

s kezdene a filozófiához és zsidó nyelv tanításához. Melyen megindulván Kolosvári István, feljőve az auditoriumba, s minthogy igen jó deák s hatalmas beszédű orator, egész óráig tartó invectiva oratiót monda el s megraká az ifjúságot állatjára. Más napon ismét feljövén és előszólitván a fekete tábla mellé egy oly tanítványt (a neve Dávid Grausa vala, annak a Belényesinek jobbágy cigányának fia, kinek egy alumnusa van az enyedi kollégiumban, kiről Belényesinek is hívták ezt a deákot, noha vaskóhi cigány volna), aki felől gondolta, hogy ért a matematika figurákhoz. Ki is előjövén, egy nagy virágot ira krétával a táblára, jó ideig pepecselvén rajta s végre azt megtekintvén a professor, kérdé a cigány matematikustól: Quid hoc est domine? Melyre felele a deák: Deus novit clarissime domine! — s ennél többször mathesist nem tanita Kolozsvári István, hanem filozófiához és zsidó nyelvhez foga s hát mindenben hatalmas és hasznos professor, ki által igen megkedvellé az atyám a Cartesianus filozófiát; megvevé a filozófiai munkáit egy aranyon és holtig kedvellé.

Gyönyörködve hallgatta Pápai Ferencet is a deák nyelvért, mert a tanításai a deákságon kívül sikertelenek voltak.

Ekkor gróf Teleki Pál Enyeden tanulván, s kollegiumi cursusát végezvén, atyának, az öreg Teleki Mihálynak tetszéséből készült vala az akadémiákra; ki is az atyámat sokat hívá, hogy menjen el véle s az ő költségén Hollandiáig peregrinálhat. De atyám azt gondolván, hogy Teleki Pál nem fog tanulni, hanem csak experiálni kíván és így az atyám is nem tanulhat mellette, reá nem vette magát, hogy novitius korában peregrinálni menjen, mely is nem volt jó gondolat. Maga gróf Teleki nekem is beszéllette ezt az atyámhoz való indulattját s szándékát. Így bizony mondhatom, hogy még professorságra is lett volna az idvezült atyámnak accessusa és mindenképpen nagyobb ember lett volna. Gróf Teleki Sándor is nagy jó emlékezeteket tészon vala az atyámról holta után is.

Három már megemlített professorai alatt tanulván az atyám, esék veszedelmes sárgaságba. És nóha Pápai Ferenc medicinae doctor volna, és nagy patikája volna, mindazonáltal kurálni nem tudá és mindenek úgy hiszik vala, hogy azon nyavalyában meghalna s maga is magát a halálra elkészítette vala. De az alumnusoknak praesese lévén, a kollégiumnak szász sütője tanítá arra, hogy a kutyafának megfőzött hajáról való ivás hasznos orvosság volna, a mely által hamar is meggyógyula.

Mikoron az atyám az alumnusok praesességét viselé, olyan gondolattal vala az egész ifjuság, hogy legelső alkalmazással publicus praeceptor lenne, mert a poesisben mássa akkor őnékie nem vala, aminthogy mikor azután azon classisban volnék, akármiről, extempore igen szép deák verseket diktál vala nékem secundum diversa carminum genera, de én azokat mint gyermek meg nem tartottam s bánom. Sőt a néhai Tsernátoni Sámuel, kézdi tractus esperesti haláláig tudta memoriter azokat a szép deák verseket, melyeket nékie gyermek korában írt volt az atyám azalatt, míg egy polturára tabákat hozott a piacról számára. De akármit s hogy volt atyámnak poetica venája, csak nem érte el abban a praeceptorságot, pedagogarcha lévén Pápai P. Ferenc a professor, melynek az atyám két okait beszéllette. Egyiket azt, hogy Pápai Ferenc a Magyarországról jött ifjaknak igen nagy patronusok volt, bár rosszak s bár gonoszak lettek légyen is, hogy így édesgetné azokat az enyedi kollégiumhoz s általok másokat; a székelyekkel pedig — igen csufondár ember lévén — minden naponként szerfelett satirice szerette bánni. S akkor is egy mala moneta magyarországit véve fel poeseos praeceptorságra. Második oknak azt vélte az atyám, hogy midőn egykor historiát tanitana Pápai Ferenc és Noéről beszélene, találta kérdezni az atyám:

— Noachus cum ageret annum aetatis suae 600 genuit Semum, Cham et Japhetum. An igitur unius ejusdemque anni partus fuerint tres Noachi filii?

Az eféle közbenszólásra az Enyedi István szokása bátorította az atyámat, aki efélet nem ellenzett. A kérdésre Pápai azt mondotta: Non possumus omnes difficultates enodare; — és azután atyámtól mind láttatott idegenkedni. Látván ezt az atyám, a praesességről számot ada a professorok előtt és Pápai Ferenc kívánja vala megadósítani feles búzával, mert abban az időben sokan valának oly úri emberek s nemesek, akik alumnust ugyan nem tartanak vala, de sok buzát szállítanak vala a professorok keze alá, hogy ha az ifjuság megszökülne, abból legottan segiltetnék és a szegény tanulók ne éheznének. Az eféle alamizsnát ugyan majd mind a professorok élík vala meg; de az atyám, ha a privátisták megszorulnak vala, a professoroktól kölcsön kér vala az eféle alamizsna-buzából, de soha meg nem fizeti vala, hanem az alumnusoknak fenn maradt buzáját pénzzé tévén, oszlóra bocsátja vala, mely miatt midőn számot adna, megakarák adósítani a professorok. De ezt találván

mondani: Quem igitur in finem deponitur apud vestras Claritates ejusmodi elimosyna? belé hagyák a professorok a praetensiót, nehogy kimenjen a híre; hanem aztán találta volt mondani Pápai: Hermányit megadósíthatjuk vala feles búzával, de nem akaránk.

Itt már hivatala esék az atyámnak a küküllővári mesterségre; mely hivatal nem is vala akkor gyümölcstelen, mint ma, mert az a dominium még akkor Apafianum vala és az udvarból mind papnak, mind mesternek szép fizetés jár vala, s udvari tisztekekkel a mester sokszor ebédel s vacsorál vala. De mégis az atyámnak mesterségre való kimenetelét nagyon ellenzé professor Kolosvári István s a többi között mondá ezt is: Hoc Te in aeternum poenitabit; — mert úgy ítél vala, hogy kár volna az atyámnak akadémiákba nem menni, hanem tanulásit üszögben hagyni. De minthogy a három professorok éktelenül háborgattak egymással, feleségeik is egymást rágalmazták, Pápai Ferenc pedig mint practicus medicus az uraknál nagy tekintetben volt s a gimnasiarchatus is övé volt: keveset gondolt kollégáival s azoknak favoritait bántani igen keze ügyiben volt s maga clienseit elő taszíthatta. Ezek között a figurák között lön az atyám küküllővári mesterré s vala a papja Nánási István.

A kántorságban nemcsak tiszta, hangos szava vala az atyámnak, hanem a zsolnárokat, azoknak igaz nótájokon még a kollégiumban mind egyig megtanulta vala, nevezetesen egy szegény tóttól, ki az éneklésnek mesterségét fundamentaliter tudja vala és az atyámat egy sustákért XXVII zsolnároknak nótájokra megtanította egy alkalmatossággal. A régi énekeknek nótáit is tudja vala az atyám. Sőt a halotti énekeken kívül még a Balassa s Benitzki énekeinek is sok nótáit tudja vala. A classisok tanítására ritka, mely alkalmatos vala. De nevezetesen a papságra az egy esztendőnek elforgása alatt csuda a mely igen erősen készüle, nolle-velle. Mert a papja időske és kényes, sőt reggeli spirituosumokkal élő ember lévén, s magát hypochondriacusnak is tartván, minden vasárnapra oly készen kellett az atyámnak lenni, hogy ha a papjának vagy maga házánál, vagy benn a templomban is változása esett, az atyámnak legottan elő kellett állani a sacra functiora. És megesett az is, hogy Nánási István fel ment a prédikáló székbe s a nép leborult imádkozni; a pap elszédült, vagy mi lelte s az atyám hirtelen felment helyébe s azon vette észre a nép, hogy a mester kezdett a szolgálathoz. Igaz ugyan, hogy tanításával s könyvei-

vel a prédikátor nagyon segítette az atyámat s könyvei közül csak azt nem adta oda, a melyet atyám nem kért.

Minthogy pedig Nánási igen élt az angliai könyvekkel, arra vitte az atyámat, hogy megkedvelje az anglicana methodust. Irott is itt az atyám sok prédikációkat, melyek e napig megvagyának. Irta le holmi akkori nagy tudósoknak is prédikációit: egyet a Dési Mártonét de Sabbatho, Enyedi Istvánét is de transfiguratione Christi; nevezetesen Nagyari Józsefnek a fejedelem papjának holmi rövid prédikációit, melyek között kettőt igen nevezetesnek tartok, t. i. azt, a melyet Teleki Mihály felett mondott és azt, a mellyel dehortálta a statusokat, hogy a portának adott hiteket meg ne szegjék. Így gyakorolván magát a prédikálásokban, annál könnyebben ment ki a híre, mentől több emberek jelentenek meg az Apafi-udvarban és abban a sokadalmas városban. És lett is hivatala azon esztendő vége felé papságra Udvarhely mellé, a patakfalvi és telekfalvi eklésiákba, melyet amplectálván s Ferentzi István patronusa s vicekirálybíró előtt kedvességet találván, esztendő telve vette magát házasságra, vévén feleségül az édesanyámat, Ötves Sárát Abástfalváról, kivel is 49 esztendőket élt. Itt pedig új alkalmatosságra talál, mellyel maga tudományát nagyon öregbíté, mert udvarhelyi pap lévén Nánási Mihály, és esperest is az udvarhelyi tractusban, nem sajnálja vala igen szép tékájából ki adni könyveit a szomszéd eklésiában, melyeket az édesatyám cum iudicio megolvas vala, maga céljára excerpál vala, mely dolog éppen aurifodina scientiarum Drexelius jézsuita szavaként. Némely könyvekből pedig egész prédikációkat csinál vala a maga eklésiájának épületére.

De azonban Nánási Mihály mint kényes, időske, feleségének szépségében halálba gyönyörködő s esperestséget viselő ember a maga cathedróját igen gyakran bizza vala az atyámra, mind otthon, mind künn létében és vasárnap mindenkor aquavitával kínálja vala az atyámat s sacra functio előtt, azt azzal commendálván, hogy az emberben levő spiritusokat corroborálná; de az atyám soha csak egyszer is nem iszik vala aféle bátorságra valót.

Ez a Nánási Mihály ajándékozta meg az atyámat a Tofeus zsoldárookra való resolutiojának egy exemplárjával; de az atyám azt a munkát igen nagyra nem becsülte, sőt nem egyszer mondotta, hogy Tofeus a Messiásról szóló zsoldárokat Apafi Mihályra szokta volt magyarázni. De ezen állapotjában az atyám sokkal több hasznát vette a m.-vásárhelyi Tőke István

udvarhelyi professzorral való erudita conversationak s tékájának. Nem vala akkor az udvarhelyi tractusban oly hasznos ember csak prédikáció irással is, mint ez a Tőke, mert a falusi papok közzül magától prédikációt egy sem ír vala, hanem írják vala a Tőke István munkáit mind diákok, mind papok. És valaki az én atyám írásit kaphatja vala, jó szívvvel írja vala s ki is adja vala mind küüllővári, mind patakfalvi prédikációit.

Ez említett két tudósokkal való hasznos társalkodását tartotta az atyám olykor vasárnapokon; minden héten pedig kedden, mert a városban azon napon szokott vala esni a vásár és vékony konyhájára az atyám a húst akkor vásárolja vala a hives időkben egész hétre is.

Tréfára kimenő dolog esék azonban egy kedden, mert midőn az édesatyám a Nánási Mihálylyal való beszélgetés miatt magát ott felejtette volna, későre vevé észre, hogy húst kellett volna vétetni. Ki küldé ugyan a pap szolgálóját a piacra, a mészárszékbe, de az hírt hozza, hogy elfogyott a tehénhús, hanem csak valami hitvány kecskehús vagyon; az atyám azért kéntelenítették kecskehúst vétetni, de meghagyá, hogy a szolgáló a húst vagdaltassa a hentessel apró darabokra. Mely, húst mikor az atyám haza vitt volna s kérdené az anyám, hogy micsoda hús az, monda az atyám: Hát nem látod, hogy bornyu hús? Mert a csontja igen vékony vala. S elhívén az anyám, hogy valami gyenge borju hús, mindvégig megfőzé és süté, jó ízüen evé is az atyámmal, noha ha tudta volna, hogy kecske, egy falatot sem ett volna benne, minthogy soha is nem szerette a kecskehúst, noha az atyám igen azt szokta vala mondani, hogy Istennek is áldoztak kecskével.

De minthogy már az édesanyámat egynehányszor említém, vétkezném, ha anyai ágon való eleimről, nagyatyámról s nagyanyámról és az édes anyámról is bővebben nem emlékezném.

Az édesanyám Verebélyi Ötves Dávidnak Petene Ferenc-től származott Petene Sárától származott legkisebb leánya volt.

Volt a nagyanyámnak valami kevés ideig más férje is; de attól, kit igen szeretett s halálíg sem felejtett, igen idején maradván özvegységre, igen szép s nagy jószág s egynehány jobbágy is szállott a nagyanyámra Abásfalván.

A nagyatyám pedig, ki deáki tudományt Debrecenben tanult vala és azt félben hagyván, egy néhány mesterségeket elpróbálván (az édesatyja mészáros lévén), utolszor az ötves mesterséget kedvellé meg. Mint mesterlegény pedig bévándorolván az erdélyi városokat, mívhelybe bé álla Udvarhely

városában s idővel hírért hallván a nagyanyámnak s jószágának, megtekinté s feleségül vevé. Hozzá fogván pedig a kisebb s nagyobb baromtartásoknak, nyájastól tart vala egész eszténára való juhokat, kecskéket. Tart vala lovakat s ökrököt; sőt a nagyanyám udvarában is talált vala eféléket; kezdé üzni a mezei majorkodást. Plántála s oltata sok gyümölcsfákat. De nevezetesen az ötves mesterséget két s három legénynyel s inassal üzeti vala. És hogy kontárnak ne tartatnék, a marosvásárhelyi ötves céhba beállta. Inast ott szegődött vala, s azokat a céh artikulusi szerint ott szabadítja vala fel s a céh könyvében most is nekie fel van írva a neve. Az erdélyi ötvesek között igen ritka mesterember lévén, s ez a mesterség is divatjában folyván, igen járja vala a sokadalmakat s a maga mívével két, két asztalt tölt vala bé.

Ezzel a nagyanyám meghala, az édesanyám pedig in capillis marada. Ez idő tájban tanulá az ötves mesterséget a nagyatyám műhelyében egy magyarországi kormos inas és ott is legénykedék, kinek neve vala Turotzi Sándor, ki azután a nagyatyám pénzét jól kimarkolá s Kézdi Vásárhelyen telepedék, kinek fia Sándor Karkóban nem régen hala meg, József fia pedig Gróf Teleki Józsefné prafectussa. Ugyan ez előtt egy tekerdő magyar, Komáromi nevű harminc zlotig felkére a nagyatyám pénzéből, s elmene vele. Ott hagyta volt ugyan a ládáját zálogba, de midőn felnyitották volna, egy Balassánál egyebet nem találának benne. Azonban a nagyatyám folytatja vala a gazdaságot s mesterségét, az édesanyám pedig mint gyenge leány csak vékonyan a gazdasszonyságot.

Házasságra vevé magát titkon a nagyatyám és egy papnét hozta feleségül fiával együtt a házhoz, a ki ugyan holtjáig a nagyatyámnak hívségét megtartotta. Próbálta, hogy az anyámat a maga fiával összevadásítsa, de az anyám éppen idegen volt a legénytől. Ezt látván a mostoha anya, igen sok kárt tett a nagyatyám maradékinak. Ennek idejében estek a cigány jobbágyok az Ugron urak birtokába, kiken a nagyatyámnak sem volt volna hatalma.

Azonban Éthfalvi Sámuel, az akkori farcádi pap, ki a nagyatyám [házából] házasodott vala jó barátja lévén az én édesatyámnak, nagyon kezdé sürgetni, hogy venné feleségül az Ötves Dávid kisebbik leányát, Sárát, az ő feleségének testvérjét. Elmene az atyám és megtekintvén, megkedvellé. Éthfalviné a leányt s reá vevé, hogy menne által a nagyatyám házán a boltba,

mintha valamit keresne ott s mentébe tekintse meg az atyámat, ki ott beszélget vala Éthfalvival s a nagyatyámmal; de az anyám a szemérmesség miatt nem meré csak szemit is vetni az atyámra. Azonban az atyám a maga szándékát kijelenté, melyre summáson az én nagyatyám azt felelé, hogy maga akarna a leányával szólni s tetszésit venni. Külön szólítván azért leányát monda nékie:

— Ihon: kettő előtted a szerencs, válassz benne

De midón az anyám a választást az ő édes atyjára bizná, monda a nagyatyám:

— A mesterembernek aranyos a körme, a papokat pedig hányják, vetik s költöződnek helyből-helybe, mint a cigányok. Én inkább javálnám, hogy mennél ehez a Lethenyi Pálhoz. A Pál mester pedig akkor is a nagyatyám műhelyében dolgozik vala s azt az édes anyám jól esmeri vala, de az atyámat soha sem látta vala és szeretni sem tudja vala. Mely dolgot megértvén Éthfalvi Sámuel és a felesége, monda az anyámnak:

— Hogy mennél édes öcsémasszony azok közé a félszeg, féleszű, nyomorék népek közé? Hiszen ez a Pál amint vagyon; de az ő testvérjei mind csúfok. Ennek sincsen egy talpalatnia is, hanem ha Tótországbán, mert oda való volt az apja. Ez a Hermányi Péter pedig jószágos, szabad ember s. a. t. Éthfalvi Sámuel is nagy kedvességben lévén a nagyatyámnak, mint bátor, formás, szós és magát alkalmaztató ember, serényen forgatá az atyám causáját, dicsérvén az atyámat nagy tudományáról, jó erkölcséről s. a. t. És így ígéretet tön a nagyatyám, de Éthfalvi is azon lön, hogy azon napon este meglenne mind mátkaság, mind copulatio, s úgy is lön. Azután nem sokkal meglön a lakodalom is.

De az atyám is, az anyám is igen gazdagon nem házasítotték ki, noha a jusa nagyobb volt volna, mint a testvérjeinek, mert ő in capillis maradott volt édes anyja halálakor. Adott ugyan ezután is a nagyatyám holmikát, de azok nem érték fel csak azt is, a mi argenteriatat kilopott volt az anyám ládájából a mostoha anyja; melyet, hogy nagyanyám halála után ne keresne az atyám, vétette volt azt a régi szőnyeget, melyen írom ezt a historiát, melyet a nagyatyám az udvarhelyi eklésiaától vett volt.

Adott vala a nagyatyám az én anyámnak még ezelőtt egy vén cigány jobbágyot is. De midón az lopásba elegyítette volna magát, s látná az atyám, hogy már ennek maradéki nem lesznek, nem fogá pártját a bírák előtt, hanem kicokigatá

házából s az elmene dolgára mind e mai napiglan. De az Isten megáldá az anyámat maga sorsával való meglelégedéssel. És idővel ada nékie fiat, Dienes Józsefet, mely is igen szép gyermek vala, de 10 hónapos korában onas himlőben meghala; kit az anyám annyira bán vala, hogyha lehetséges léssen vala, maga is vele együtt meghal vala. És sok ideig is vala nagy bánatban. Mely időben midőn egy öreg hallgatója kérdené: miért szomorkodnék annyira, megmondá az atyám, hogy az ő elsősülöttén s egyetlen-egyen. Melyre mondá a paraszt ember: Csudálkozom kegyelmeden prédikátor uram; más helyébe. Mellyel úgy megharagitá az atyámat, hogy kemény pirongatásra fakada ki hallgatója ellen. Azután anno 1699, azon esztendőben, melyben Josephus I.-nak születék az ertzhertzogin, a ki osztán lengyel királyné vala s nem régen hala meg, születtem én. Születtem pedig 26 Szept. mint az atyám jegyzésiben láttam; vagy mint édes anyám tartotta: Ferenc napja előtt ötöd nappal, azaz Mihály archangyal napján. És utánam születének az én négy testvéreim: Judit, ki most Erdővidéki esperestné és 12 gyermeknek anyja és feles unokának nagyanyja. Második hugom Susánna, ki példátlan petyergő gyermek vala, most Zalányi Istvánnak, a mohai predikátornak házastársa. Harmadik Rebeka, Középjaiti Monos Nagy Mártonné, ki meghalván, hagyta két árvákat: Szászvárosi Nagy Józsefnét, Nagy Mihályt, mostan debreceni deákot. Negyedik testvérem Kata, Csernátoni Cseh Istvánné, kinek nagyobb fia a mostani reformata gubernátornének alumnusa.

*

De térjünk vissza az édes szüleimnek patakfalvi lakásokra, onnan aztán szálljunk alább.

Patakfalván az édesatyám csak három esztendeig lakott. Volt pedig ezen mater eclesianak filiája Telekfalva, mely a papot és mestert inkább tartja vala, mint a sovány mater, hanem a Ferentzi fiak, mint nemesek és nevezetesen Ferentzi István vice-királybíró tesznek vala valamit. Ez időben megvala még az a régi szokás, hogy ünnepeken a nép kalácsokkal megrakja vala a sacramentomos asztalt s némelyek gyümölcsöt, a gazdagabbak pedig pénzt is téznek vala le, úgy, hogy a papné bár ne igen süttött kalácsot az innepekre.

Innen hata az édesatyámnak jó hire az olasztelki Daniel uraknak s nevezetesen a főkirálybirónak, a jámbor Daniel Ferencnek fülébe, minthogy Ferentzi István a maga főtisztjé-

nek gyakran is udvarol vala. Vala pedig a Daniel urak akkori papja Szederjesi nevű, kivel malecontentusok valának; ki nagy méhész vala, de maga az urakat, felesége pedig az úri asszonyokat összehordja vala.

Mig pedig az atyám Patakfalván lakék, nagyon oktatá a nagy gazdaasszony Ferentzi Istvánné az anyámat sok jóra. Meghagyá, hogyha a férje szólítja, legottan menjen s még addig se halassza, mig a tőt egyszer általvonná a varnivaló vásznan. Vigyázzon, hogy papi köntösének alja sáros ne légyen. Szükséges is vala itt a tanítás, mert az anyám az árvaságban nem tanulhatott vala valami vígyázó, okos és serény gazdaszszonyságot, az atyám is pediglen éjjel-nappal csak a könyveket búvja vala, elannyira, hogy ebédkor az anyám az étket feladja vala s az atyám arra nem figyelmeztvén, meghül vala, ismét megmelegítik vala s feladván meghül vala. Egykor pedig kemény téli időben kását főze az anyám vacsorára s az atyám szavára kitevé tálastól a hóba, mert a falutól távol vala a parochia s magok pedig a szüleim kutyát nem tartanak. Mikor pedig vélnék, hogy már meghült a kása, kimene érette az anyám s üresen, szépen megnyalva találá a kásás tálat. De ez tréfa vala.

Ezen parochiában laktában jött vala az atyámhoz Váradi Mátyás, ősz, öreg, szakállas predikátor. Ez chiliasta [millenista] lévén ad causam suam dicendam, ezelőtt megjelent vala a nagyenyedi synodus generalisban és a chiliasmusról való sok írásait akarván felolvasni, — melyeket prédikálván, imitt-amott zúrtzavart vala, az írások fel nem olvastatának, hanem a phantasta vén ember ad stimam [ekeszarvához] relegaltatott vala, de papi köntösét még is le nem vetkezvén, papokról papokra járván, élődik vala a boldogtalan ember. Kit az édes atyám ismér vala, a kapuba köszönté s ott mindjárt kezdődék kettőjek között a disputatio de chiliasmo és vacsora felett is meg nem szüvnén, eltarta éjfélkorig indulatoskodásokkal és sok vocificatiokkal s reggel utjára indula. Ezután nem is hallatott tudtomra chiliasta reformátusnak hire Erdélyben. Erre is talán Piscatorról s Alstediusról a fejevári régi professorokról szállott vala ez a haszontalan opinio. Ez időben jár vala Erdélyben egy Bányai nevű phantasta is, ki azt hirheszti vala maga felől, hogy ő nem oskolákban tanult, hanem Istentől tanítottott immediate. És prédikál vala a falusi eklesiákban, de nagyobbára mind csak a nemeseket s papokat infestálja vala szer-szóval a parasztság előtt, melyért a nép igen hallgatja vala. Eljön ez is az atyámhoz egy vasárnapra és megkéré a patakfalvi cathedrát

s ott majd setét estig tartá szalmázó szer-szóval a hallgatókat és az atyám igen megbáná, hogy nékie prédikállani engedte volna.

Itt laktában az atyám egy ideig meg nem hagyatá a szakállát, noha abban az időben azt az estperest s a házasulást az új papoktól igen megkívánja vala és a szakál eresztést; noha az én atyámtól azt Nánási Mihály esperest nem kívánja vala. De mint-hogy az esmeretlen parasztok udvarhelyi vásárra való bejártában csak mesturamnak szólítják vala, megszegyelné az anyám magát s oka lön, hogy az atyám is meghagyatná a szakállát s szép szakállá is vala. De hosszú haját nem visel vala, hanem csak üstöket, melyben 83 esztendősen korában sem vala egy ősz szál; de a szakállá kezdett vala őszülni már utoljára. Vala pedig középtermetű, csontos, vállas, piros ábrázatu, serény járásu, jöttében s mentében a köszönésekben mindeneket megelőző, szekid és hasznos beszédü ember; kinek tréfái is ártatlanok, de igen elmések valának, melyek másokat meg nem sértének vala.

Ennek a jó embernek, tudós papnak s jó atyánknak hivatala esvén Erdővidékére, Olasztelekre, tén ígéretet a Daniel uraknak s az eklésiának. És az esperest Udvarhelyi András az atyám házához szállván, Patakfalván, consensust is ada. De Nánási Mihálynak a vala szándékja, hogy az Udvarhelyi tractusban maradna az atyám, s lenne petki pappá, minthogy ott dézmája jár a papnak. Az atyám mindazáltal csak kíván vala közelebb esni a maga hermányi jószágához és a fő királybirónak is, Daniel Ferencnek, nem akará kedvét szegni. Eljövén a transportationak ideje, bé is indula az atyám. De valamint s valahogy esett az, egy irott prédikációja a patakfalvi kemence tetején maradott vala. És az atyám successora becsületes s jámbor, de vékony készületü pap csakhamar kifogya minden prédikációból; úgy kifogya, hogy nem volna hová tekeredjék a lelke. Hanem valami egyébért, s talán ugyan egy pipaszárért, feltekint a kemence tetejére s szerencséjére ott találja az atyám irását, melyet maga megtanulván s elmondván, úgy töltheti bé szolgálatját; melyet azután maga beszélett az édes atyámnak. Midőn pedig már az atyám útban volna, ráizennek a Daniel urak az olasztelki papra, Szederjesi Jánosra, hogy költözzék ki a parochiából, mert jó a hivatalos új pap. De ő nem cselekedé, hanem az estperesthez mene Baczonba, ki prédikátorokat is küldé, kik Szederjesit turbáltatni s az atyámat beszállani ne engednék. De a főtiszt, Daniel Ferenc, püspök Veszprémi Istvánhoz levelet expediála e dologban.

Azonban pedig megparancsolá a népnek, hogy Szederjesit kiraknák, melyet midőn cselekednének, Szederjesiné forró luggal öntöz vala az eklésiabeliekhez.

És az atyám portékáival jött szekereket bevivék a parochiába, noha protestálnának a papok, s utóbb az atyám is elérkezék és beszállá; de az esperest feletkezvén adott consensusáról, partialist gyűjte s deliberative az atyám arcealték a cathedrától. Azonban pedig visszaérkezék a püspök jó válaszával a fejérvári követ, ratihibealtaték az atyámnak olasztelki hivatala s bémenetele. A tractus is nem léve difficilis, hogy az atyámat maga társaságába ne venné; annál is inkább kezdvén mindjárt becsülleni, mentől kevesebb vala közöttük a tudós ember. Hallottam is az édes atyámtól, hogy a halotti alkalmatosságokkal, melyekre a nemesek igen hívják vala őtet prédikállani, egy prédikációt sem hallott akkori erdővidéki pap társaitól, a melyekben ne volt volna heterodoxia s káko-doxia.

Egy nem volt közülök, a ki zsidó s görög nyelvhez értett volna, a ki csak tudta volna is, mi a filozofia. Egyébaránt voltak közöttök régi, vén és nagy subájú emberek, és egy olyan is, ki még váradi deák volt, midőn ott reformata nevezetes iskola vólna. Azonban meghala esperest Udvarhelyi András baczoni papságában és vivék helyébe ama nagy papi beszédű, nagyszáltermetű, izmos, kövér academicust Szokolyai Istvánt, oly véggel, hogy az esperestségben is succedálna, minthogy kemény, igazgatásra termett embernek is látszék vala. Idővel mind udvarhelyi, mind marosszéki tractusokban esperestséget visele s m-vásárhelyi papságában hala meg; kit már magam is sokszor láttam gyermek koromban, és midőn az az udvarhelyi gimnáziumban a classisokat látogatná naponként (nem lévén akkor ott professor, noha várják vala a Vesselényi udvarból Szigeti Györgyöt), sokszor hallottam, hogy ezt a verset éles beszéddel elmondotta: *Pastorum soboles sunt omni tempore boves; sudant quando vocant, frigescunt, quando laborant; és ha valamely papnak fia jól felel vala, így mondja vala ki: Pastorum soboles sunt omni tempore flores.*

Erről az esperest Szokolyai Istvánról igen sokat tudnék írni. Imé jegyzek is fel holmi aprolékosokat. Hogy azzal is erősítené állapotját s öregbitené autoritását, elvégezé magában, hogy feleségül venné a Veszprémi István kisebbik leányát, noha a leánynak anyja és nagyobbik leánya Juczi és a fia is Veszprémi István, hallatlan részegesek valának. De kisebbik

leányról a volt a hír, hogy bornemissza s bizonynal az is volt. Vala pedig igen szép s kiseded asszony a nagy hushalom Szokolyai mellett. Kivel is midőn Szokolyai össze akarna kelni, az atyámat magával elvivé Fejérvárra, holott az atyámnak az a szerencséje esék, hogy professor Kapusi Sámuellel nem csak megismerkedék, ki is abban az időben keze, lába, sőt épen esze vala a szegény apoplecticus püspöknek; sőt ez a nevezetes ember épen barátságába vevé az atyámat, ráritásait museumának megmutatá, akadémiái útját kibeszéllé, s az atyámhoz való szeretetét holtig fenn is tartá, látván, hogy az atyám őtet nem csak megérti, hanem igen becsüli és szereti tőle értekezve tanulni; mely barátság az atyámnak az ő irigyei ellen igen sokat használt.

A mi még az édes atyámat illeti, vala közép termetű, fekete hajú, vállas és izmos, de nem kövér ember. A tanulásban telhetetlen, igen librarius pap, kinek még mezőre s útra mentében is könyv vala úti társa; igen mély elmélkedésű tudós; az egyenes, együgyü beszéd mellett inimitabilis könyörgő. A mit egész héten olvas vala serio (mert időtöltő, elmés könyveket is olvas vala mulatságból), azt üti vala elmélkedve vasárnapra prédikációkba; s minthogy mind azokat olvassa vala, a melyekből maga épül vala elsőbben: azért vala, hogy a nép együgyüségéhez nem ereszkedik vala le a tanítása, s azért a nép azt nem mindenkor veheti vala fel. Halotti alkalmaztatásokban senki kedvéért nem hizelkedik s nem hazudoz vala. Ha értelmes emberek hallgatják vala, nem lehet vala, hogy ne becsülnék s ne csudálnák. Pestisnek idein százakat temetett, de egy prédikációt kétszer el nem mondott. Micsoda, mély elme lett légyen nála, bizonyági annak a sok prédikációi, melyek dolgokkal éppen dugva vagynak. A prédikátor vejei kárnak tartják vala, ha csak egy tenyeremnyi jegyzése elveszne is, de maga sok aféle jegyzéseket vet vala a tűzbe. Könyörgéseket nem igen írt, noha a vejei kérnék, hogy cselekedje, mert kár volna egészen meghalni magával annak a könyörgésbeli tehetségnek. Igen szereti vala, ha valaki nagy dolgokról, Szentírásból s filozófiából kérdezkedik vala ő tőle, és terhére vala, ha a vejei semmit sem kérdenének, mikor látogatni jönnek vala. Ételiben mértékletes vala, bort akkor iszik vala, mikor olyas vendége jó vala; hanem a pálinkát végre issza vala s meg is hatja vala, úgy hogy megesmerszenek rajta; s midőn egy phantasta hallgatója vagy kétszer azt

mondotta volna szemébe, hogy részegen látta volna, úgy megszegyenlette magát, hogy azután soha csak egy cseppet is be nem vészen vala szájába holtáig. Meg tud vala hirtelen haragunni; de haragot nem tart vala. Gyermekeit majd minden verés nélkül nagy félelemben tartja vala, azokra nagy gondot visel vala, azokat tanítja vala, de soha édesgető szókkal fiam, leányom nevezetekkel nem simogatja, de igen szereti vala. Nem jut eszembe, hogy engemet egyszerűen többször fával megütögetett volna, és fiának nem szólított deák koromig, még akkor sem mindjárt; de mindent kiszolgáltatót valami kitölt és kívántatott. Úton, útfélen tanított, de soha nem nógatott, hogy tanuljak. Nem is tanultam egy embertől többet, mint ő tőle. Jobb atya nem lehetett.

A mi engemet illet: látván, hogy leánykái vagynak, de csak én vagyok egyedül fiú, nagyon igyekezett engemet tanítani, s taníttatni előbb a trivialis, vagy falusi iskolában; de minthogy bennem kicsiny koromban attentio és memoria nem igen volna, hogy elsőben csak a Miatyánkot is nehezen tanulhatom vala meg, mely miatt fenyeget vala, hogy talpig ködmönbe öltöztet, és csákányt adván kezembe, Hermányba küld malomkő-vágni, melytől én igen félek vala. De nem sokára felmenvén a coniugatiókra, soha meg nem tanulhatok vala egy-egy tempust egy leckére, mert öszvezaivom vala magamat a magyar transitivumon és absolutumon: Szeretem, szereted, szereti: szeretek, szeretsz, szeret s. a. t. A szegény Szent-Györgyi Istvánnak sem volt esze, hogy gyötrötte elmémet azon, s mind eddig nem is tanulok vala jó kedvvel, hanem ama szerint: Nec juga taurus amat, quod tamen odit, habet. Ez időben mondotta az atyám gyakorta az anyámnak: Bárcsak azt érhetném meg, hogy deákul szólhatnék, s beszélhetnék véle, melyet időre s hára megért vala; és midőn egykor De generatione filii et morte fidelium a Roëliana dissertatiokat megolvastam, s az atyám ellen defendálnám s talám mód nélkül is mint ifju, bójöve az anyám a museumba s monda: Nó megérte kegyelmed, hogy deákul beszél a fiával! Melyre monda az atyám: Hallgass! mit szakasztod félbe a beszédet?

Midőn az etymológiára promoteáltak volna, igen-igen megszeretém a tanulást, elannyira, hogy alunni sem igen akarnék; és a régi grammatikát, s Orbis Commenii úgy megtanulnám memoriter, hogy addig mondhattam, még elállott a szájam; de a catechesisnek locusokkal való tanulásához, vékony kedvem volt, mint azután a Commenius Januájához

is. És midőn egy Málnási Gábor nevű tudatlan mestere akadott volna az atyámnak, megunám őtet és az ő boldogtalan tanítását és beteggé tévém magamat, s végre tettetém mintha elaluttam volna. Akkor mond az atyám az anyámnak: Ez a gyermek nem beteg, mert tapasztám a fejét, hanem azt a rossz mestert fogta megenni; hanem készítsük el s vigyük Udvarhelyre, s el is vivének anno 1711-ben, szeptemberben, és egy pompás kőházhoz, Borbély György nevű öreg borbélyhoz szállítanak, kinek nubilis leánya Sára, és unoka fia, s leánya felette rühösök valának, magok pedig felette szegények, noha három, vagy négy szép házaik volnának és egyikben egy kis patika is. Holott is tavaszra igen megrühösödém; de az alatt ez a szegény nép mindenemet megemésztí vala, noha minden hónapban jó vala az atyám, vagy anyám, vagy más valaki az éléssel.

Az oskolát szeretem vala, s mind publicus, s mind privatus praeceptorom a szegény Gyujtó Ferenc vala karácsonyig, a ki minden nap részeg vala, de publice tanitgat vala, privatim soha sem; hanem mint igen cifra író, szép exemplárt akar vala imitaltatni. Ez nem sokára Enyedre jöve, azután ebesfalvi udvarbírája vala a herceg Apafinénak, s végre valami jobbágy legényei ölék meg s úgy eldugák a testét, hogy talám soha nem akadtak reája. Ezután nem volt privatus praeceptorom soha, nóha nem ártott volna.

Anno 1712. praeceptorom lőn Krizbai Mihály, kinek emlékezetje is legyen áldott! Ez hirtelen haragvó, igen colericus, magas, száraz, csuda, a mely könnyű és sebes futó ember vala. Már udvarhelyi diákságában szép tudományu legénynek kellett ennek lenni, mert jezsuita pater Pogány gyakran lejár vala hozzája disputálni, és nóha a dolgokat nem értettem, de láttam, hogy Krizbai a jezsuitának mosolyogva felelget vala. És mikor Krizbai brassai mesterségre kimene, s kikérésök, kijöve pater Pogány is és egy darabig kísérvén, megcsókolá Krizbait, s igen édesden búcsuzék el tőle. Ez az én jó praeceptorom fejevári papságában hala meg; a kit enyedi professornak két kézt vészen vala az ifjuság, de nem érheté el. Ennek a jó embernek esztendeig voltam tanítványa, de soha csak egy plágát sem kaptam tőle; minden examenben pedig declamatorrá tészen vala, mert csengő, tiszta szóm és memoriám is vala. Hiv vala Brassóba is igen erősen; de az atyám nem engedé mennem, holott mái elmémme adnám olyan helyre az unokámat; de akkor még Erdély nem tudta hasznát a német nyelv-

nek úgy, mint most, s elég nagy tanácstalanság is volt a regnans nemzetnek nyelvét megvetni.

Krizbai Mihálynak egy kis mulatsága vala velem, mert Bedő János, azután bágyi s farczádi academicus pap holmi syntacsistákat tanit vala privatim és azoknak stylusokat corrigálja vala. És az én stilusomat nem corrigáltatom vala, s mégis az ő stilusa hibásabb vala, s az ő tanitványát mindenkor lehúztatja vala velem; de az is le von vala engemet a Commenius Januajából, mert Kovásznán azt a Commeniust erősen tanulta vala. Ez a szegény Bedő János atyámfia vala, de nem vettük számba soha.

Ekkor Gombkötő Mihálynál tartottam szállást, kik mind feleségestől jó emberek voltak, és az asszonymak öreg édes anyja viselt reánk gondot, és felette nagy bűnnek tartotta a kártyázást; de azzal mi keveset gondolunk vala. Itt estem elsőbben hidegtelelésben, s a centauria gyógyíta meg az atyám házábanál.

Ezen aetasomban igen szép formájú adolescens valék és szászos hosszú mentét viseltet vala velem az atyám tetszésem ellen; és a piacon sokszor hallok vala, hogy az asszonyok így szóllának: Ennye bestye-kura szász kölyke, be szép gyermek ez, s magok a pópista asszonyok is a hova bé megyek vala, kedvelnek vala, s kínálnak is vala serrel, mivel. Ezután laktam Halászi Istvánnál is; és ott laktamban urnapi sokadalom napja után való napon itatának meg holmi neutralista tanuló társaim brassai méhserrel és akkor részegedém meg elsőbben; mert az előtt soha nem voltam vala részeg. De ekkor kereng vala velem a Halászi István háza, sokat is okádozám, s az után még enyedi deák koromban sem szenvedhetem vala a méhsernek illatját.

Promoveálának a sintaxisra; de az atyám szavára megmaradék még fél esztendeig; noha Szigethi György professornak ellenére esik az.

Poeta koromban tanitványa levék Szathmári Sámuelnek, meg nem mondhatom, mely szelíd, jó tanító praeceptorom vala ez: csak, hogy sokat borozik vala, s végre ugyan n. bányai mester korában a sok vendégség rövidité meg életét. Vala igen termetes és szép ábrázatu legény, és ritka jól tanult deák Enyeden is. Ennek idejében tanultam a rethorikát is, melyből promoveálván minket, eljőve Enyedre. Én a poeták verseit s fabuláit igen szeretem vala; de a versírásban némely tanuló-társaim engemet megelőznek vala. Ekkor kívántatik vala né-

kem Ovidii Metamorphosis; de sem Udvarhelyt, mi sem másutt az atyám nem találhata, s nem szerezhete; hanem a levelemre választ téve és egy sajtot is küldé; mert noha születésemtől fogva XII. esztendő koromig egy falat turót, vagy sajtot is nem ettem vala, de így koplalt állapotomban, megkostólván, jól hozzá szoktam vala.

Rhetor koromban sem szerezhete az atyám semmi classicus könyveket, az ilyen könyveknek szörnyű szük voltak miatt; hanem egy Florus akadott volt hozzám; és Cicero egy néhány oratioinak valami régi editioja, kezdet s vég nélkül. És a tanulásom is bizony nem lehet vala olyan, a mineműnek kell vala lenni. A mostani gyermekek aetasa tizszerte is boldogabb.

*

Kimenvén a classisokból a logikában, lettem tanítványa professor Szigeti Gyula Györgynek, s annyira tanultam vala a deák nyelvet, hogy minden ő tanításit könnyen érteném. Subscribálék pedig májusban, s minthogy látám, hogy a Claubergius Contracta Logikáját memoriter kívánja tanulnunk, s publice leckét mondanunk, ha megszolitana, legottan a kániculán jól megtanulám azt a két könyvet. Ezen a nyáron fogám olvasni Ovidii Amorum Libros et Libros de arte amandi; de magamon tapasztalva írom, hogy az a sok trágár vers sokszor gerjesztette a véretem roszra, s jovallanám, hogy az ifjuság csak hagyna békét aféle verseknek. De az atyám nem tudja vala, et quod anguis lateret in herba, s talám jól is esett, mert ha tiltotta volna azt az olvasást, annál inkább kaptam volna rajta.

Azonban eljőve szeptember s visszamenénk az oskolába. Continualni kezdé a professor a Claubergiust, de leckét kérd vala tőlünk a togában is. Minthogy pedig nyárban azt a kis könyvet megtanultam vala, két annyit is elmondok vala, mint ő praescribalja vala. Lakom vala pedig akkor egy kamarába a szegény Árapataki Jó Ferencsel, ki osztán voldorfí papságban hala meg (szép legény vala; de majd példátlan hazug ifju). Ez csak azt nézi vala, mikor venném elő a logikácskát, s ő is csak akkor veszi vala elő az övét, és soha nem tudja vala a leckét. Engemet négy hét mulva felszabadita a professor a leckézés alól; de a szegény Ferencet pirongatta az alatt annyit, hogy alig tudta mit csináljon már. Akkor mondtam meg nekie, hogy az én példámat ne kövesse, mert én már a kánikulán megtanultam azt a könyvecskét, s már most csak a kell, hogy csengetéskor egyszer megolvassam. Azonban nagyon teccik

vala nékem a tógában is játék, s addig dulakodtam, játszódtam, heverődtem magamhoz hasonló hopcziher társaimmal, hogy az én tógámnál porosabb tóga nem volt a gimnáziumban. A professornak egy leckéjét sem mulattam ugyan el; de magam nem tanultam semmit is, úgy tecvén, hogy abban a szerdes tógában felléptem üres fővel éppen a tudománynak felső grádicsára.

Azonban látom, s hallom, hogy Körösi György, ki most küküllővári tractus esperestje, akkor egy töbörök s idős adolescens, Ajtai Mihály mostani erdővidéki esperest és Sz. Györgyi István, nálamnál jóval idősebb ifjak s okosbb legények, kik között csak olyan voltam, mint egy fenék-fészek, tanulják a Pasor Syllabusát, Uj Testamentumát, és mintha most jöttek volna Athénéből, egymáshoz görögül szólnak. Megszégyenlém magamat, mert holmi sovány ambiciócska csak furdalt engemet; hozzáfogék azért én is a görög nyelvhez.

De még ez előtt, hogy a göröghöz fognék, minjárt azon értetlen logikus koromban opponensé téve professor Szigeti György a theologiában, quam ne a limine quidem salutaveram; még pediglen de objecto praedestinationis. Nem tudom, szánjam e dolgomat, vagy nevessem e bolondságot! E nehéz materiában, mely nélkül talán örökké ellehetett volna az eklésia, nem voltam tudósabb az oláhfalvi juhásznál. Macrovius controversiai nálam voltak, de nem tudtam azzal is élni, hanem Sz. Györgyi Istvánnak megmondom bajomat, s nóha hasonló tudatlan volna, ragadá a pennát és íra egy argumentumot, mely három vagy négy sillogismusból állott, s olyan verbosák voltak a propositiok, hogy sem én nem értettem, sem a respondens nem tudta felvenni, de én megtanultam vala s oly okosan argumentáltam minden értelem nélkül, mint egy indiai szajkó. Ugy ítéltém ebből hogy igen nehéz a theologia s azt én talám meg sem tanulom soha. Ekkor igen sok órákon tanita is a néhai Szigeti György de objecto praedestinationis; és sokszor emlegeti vala, hogy Belgiumban létében a remonstransokat miképpen megszorogatta in materia praedestinationis; és én azt mind úgy hittem s azzal is tartottam, hogy nálánál tudósabb professor nem is kell.

Tanit vala pedig logikát; a theologiában Riseniust; igen szépen catechizál vala vasárnap estve, s még városiak is jönnek vala arra. Tanított Haeresium Historiam, melynek Haeresilogia nevet adott vala, de ezt untam. Diktált vala

100 paragrafusból álló *methodus concionandit*. Holmi borjúkat is anatomizál vala s ott sokat beszélvén etc. sok elmaradhat vala benne. *Scioterikát* [csillagászat] is tanított, de nem *ex fundamento*. Minden ünnepre ad vala ki egy-egy fényes prédikációt, melyet jó kedvvel hallgatnak vala az udvarokban és a kollégiumbeli deákok is. Ezek között leghiresebb volt a Szent Lélek ellen való bűnről elmondott prédikációja, melyet én mondek el elsőben Vajda-Szent-Iványon, a Bethlen György udvarában s ott az asszony Kollatovith Kata is leiratá magának. Ezt a praedikációt négyszer mondották el az enyedi templomban egy esztendőnek elforgása alatt. A Rissenius szerint is diktál vala holmi ideákat, a melyekben citálja vala a theologusokat, a melyekből ki kellene dolgoznunk, de a mi kezünkben ott egy sem volt azok közül a könyvek közül és egyet sem is dolgoztunk ki. De geografiát, historiát, literatúrát, görög nyelvet, metaphisikát s fizikát soha nem tanított szegény Szigeti György, de fenyitékben tartott nagyban, annál inkább, hogy odavaló jövetele előtt, Tőke István professor idejében ölték vala meg a Varga Márton fiát a mátkájánál, mely halálért hat református deákok esztendeig heverének a megyesi tömlöcben, de mind megszabadulának s látám őket szabadulások után rongyos állapotban.

Kínála Szigeti György engemet praepceptorsággal az utolsó classisban egy idő mulva, de tanácstalanból esék, hogy el nem vevém. Azután második esztendőben téve poeseos és oratoriae praepceptorrá, mert nagy tanácstalanul azt a két classist egy praepceptor, még pedig udvarhelyi deákokcska tanítja, vagyis nyomorgatja vala; mert vékony vala a fizetés és Szigeti György minden jövedelmecskét maga fizetésében elvészen vala, s a régi szokás szerint Enyedről nem hozhatnak vala praepceptorokat. De a professor is veti vala magát, hogy ő is találna a maga tanítványai között is, akik tanitanának annyi épülettel, mint az Enyedről hozathatható deákok, s talán néha ugy is volt. De Szigeti uram *impatiens consortis* lévén, látta, hogy az olyan collaborátorok nem igen függenének, ő pedig szegény, kisdud ember vala, de *imperiosus*. Részemről elhiszem, hogy nem voltam elégséges annak a két classisnak tanítására, de élnek még holmi papok, kik akkor tanítványaim voltak, s beszélnek, hogy nekik Virgiliust oly *promptitudoval* fordítottam magyarra, mintha leirtam volna. Azt nem tudom, de jut eszembe, hogy sokat éjtszakáztam a Virgiliuson és Floruson hogy folyvást exponálhassam. Egyéb *classicus*

autort nem is tractáltam, mert nem volt. Vala ugyan Curtiusom, de az egész oskolában sem volt annál több. Oh könyvetlen aetas. Már ekkor esztendő alatt, seniorocska is valék, mert következik vala ugyan seniorságra a szegény torjai Kováts József, kit a disputatiokon, s egyébkor is sokat vagdaltam és trefákkal, de az ifjuság engem választta.

*

Ekkor pedig az országban nagy éhség és felette sok helyen nagy döghalál vala. Már azelőtt, mikor novitius volnék, a tatár is béütött vala Beszterczénél [1717]. De az udvarhelyi gimnázium kenyérrel bővölködik vala, s én is járék benne, hogy Petki Nagy Zsigmond 100 forintért 100 véka buzát adna. Ada is, nóha másnak kétszáz forintért is eladhatja vala. Azelőtt ama buta úrhoz, főtiszt Korda Zsigmondhoz is Idecsre fáradtam vala, hogy a vécsi 70 véka buzánkért cserébe adatna Bögözből annyit, de azt felelé nagy generositással:

— Eb adjon s eb is gondolta meg. — Sőt azt is mondá:

— Hiszem megmondám Szigeti uramnak, hogy idő előtt ne vigyék be a mely buzát rendeltem bögözi jószágomból. Arra mondék én:

— Azt bévittük s elkölt, de csak két köből volt. Melyre monda végre:

— Kjed öcsém igen okos!

Azután vacsorához ültete magával, de oly rossz és virágos bort adata innom, hogy életemben oly rosszat nem ittam. Hanem a vacsora végén, megértvén azt is, ki fia vagyok, monda a pohárnok inasnak, látván, hogy nem iszom:

— Te micsoda bort adtál oda? — Felele az inas: Az uram praemonda.

Melyre monda a vén Korda: Te! a csak vendégnyomorgató bor; adj jobbat ő kegyelmének; ada is. És azzal felkelénk s a kapuba kísétálván, monda: Hányan vagyon kjetek deákul? Felelék amint a dolog volt, hogy XXXIV-en vagyunk; melyre mondá:

— Hom! bizony sokan, de a pokróc nem éri. Hiszem! megmondtam vala Szigeti uramnak, hogy akik hazul élélhetnek, cipót azoknak ne adjanak. Én sem tudék hallgatni, mint szós ifjú, s haragszom is vala, azért mondék:

— Talán egy sincsen, aki hazul el ne élhetne, ha csak kenyérrel is, de ha arra a regulára szoritnak bennünket, el

tudunk menni más kollégiumokban és kegyelmed, tekintetes uram könnyen megszámlálhatja az oskolában a deákat.

Melyre monda Korda úr: Fennyen beszélsz öcsém, s ezzel elbucsuzám, de szállást egy szásznál ugyancsak adata; de nem tudom hol háltam oly rosszul, mint ott.

Haza érkezőm, mindeneket megbeszélék a professoromnak, s megharaguvék Kordára, de végre elnevetvén magát mondá: Bizony csuda, hogy jókat nem ütött reád. De ha Korda nem ada is buzát, adott Isten s annyira bővölködünk szép nagy cipóval, hogy holott két scholastikus titkon egész télen által mind lopta a buzánkat, s eladván vendégeskedtek belőle, még sem vettük észre, hogy kárunk vagyon. Nékem is hoza egyik, Botos nevű, eféle buzából egy nagy tál pánkót, de nem tudtam honnan költ, s csak csudáltam a szegény leánynek ajándékát. Mely lopók tavasszal kézre akadának és alighogy fel nem akasztatá őket Ugron János; de a mi kezünk lévén rajtok, ki nem adók, hanem sokat fizetének, s megszabadulának. Ekkor annyi volt a kenyérkérő koldus, hogy csak az oskolánkban is sokan fordultak meg, de mindennek nem adhatunk vala, hanem igyekeztünk a reformátusokat másféléktől megválasztani. Ha vallásáról kérdettük a koldust, az egy lábíg mind igaz kálvinista nevet vett, hanem azt kezdém egyszer mondani: Mond el hát a Miatyánkat! s mihelyt valamelyik azt mondja vala a végén: de szabadíts meg a gonosztól, Amen, azt üres kézzel bocsátom vala. De csakhamar minden pápista koldus végig megtanulá az uri imádságot, s úgy mondja vala el.

Éttekkel is igen jókkal élek vala e nehéz időben, mert Petki Nagy Sámuel is, és a Márkó Sándor fia Bálint, ki most bardócszéki királybíró, tanítványaim valának, kiknek gazdaszonyaik két jó főző ifju asszonyok valának és azok dühödül üzik vala egymást, s keresik vala a rossz erkölcsű ifjaknak kedveket. Nékem pedig a vén Koronkai Mihályné vice kurator felesége főz vala igen-igen jól s anyai indulattal, — az Isten a maradékját is tegye áldottá! noha én ennek házánál is csak akkor voltam, mikor megfogadtam.

E pestises és éhező időben commendatoriát vevék a professoromtól, és ada is igen szépet, melyet most is tartok és egy német pápista kereskedő s szabó mesteremberrel az enyedi exaudi sokadalomra elindulék, hogy Enyeden subscribáltatnék, s onnan visszajövéim innepelni Fiadfalvára a Nemes urakhoz és a szegény Torma Györgynéhez, a pünkösdi ünnep után kánikula felé bucsuznám ki az oskolából, s úgy mennék az

atyám házához, kinek ekléziájában nagy pestis vala. Elindulék azért az én pópista mesteremmel s addig jődögélénk a Kis-Kikellő mellett, sok bétöviselt, pestises falukat elkerülvén, míg a viz mellett egy helyen megtelepedék a szép időben, s midőn ott eddegélénk, hozzánk érkezek egy obsitos vén német s az én szekereseimmel németül beszélgete nyájason. De én nem értvén a beszédet, ragadám a flintámat, melyet csak arra az útra vettem vala abban az éhezett időben bátorságra, s azután egy Káldi magyar bibliáért adtam és látván, hogy kirepül egy varju a fészkeből, lelövém egy fűzfáról s vivém a szekérhez; midőn pedig az obsitos német igen kérné, neki adám, mert különben is elhajtottam volna. Ki is szépen megtépé, kettéhasítá, belől megsózá, s bétevé a patron-táskába, mely is a szük időnek egy jele vala. Innen társaságostól érkezénk Herepére, és valának egy néhányan, a kik jól tudják vala, mely jó borok teremnek ott, és hogy a néhai Elekesiné asszony-nál mindenkor igen jó bort talál az ember, bémenénk oda s ivánk. Soha addig az ideig olyan jó bort nem ittam vala; úgy tetszett, hogy sokat nem ittam vala, de azon a völgyön lementünkben magamon kívül voltam, s Lapád felett aludtam ki magamat. Ott hallám azt is, micsoda inhospitalis rossz emberek valának a lapádiak.

Enyedre érkezvén, professor Szilágyi Péter értvén a levélből is, de commendatoriámból is látván, ki fia vagyok, úgy fogada, hogy többet nem kívántam. Szigeti Istvánon áll vala minden, hova az atyámtól is, de pestises helyből levelet hoztam vala a commendatoriám mellett és Szigeti Györgytől is levelet, melyben leírta vala, mint viselnének gondot egymás házára, ha valamelyik a pestisben meghalna. De ezt az embert rossz kedvében találók; az leveleket elvevé, de felém veté, hánytorgatá, hogy kenyerere nincsen a kollégiumnak, deákat bé nem fogadhatnak, s bizony kuldult is a kollégium Magyarországon, s azzal pótolta. Itt több szók is estenek, elannyira, hogy már arról gondolkoznám, hogy Kolozsvárra indulok, mert hittem, hogy professor Udvarhelyi Mihály, az én atyámnak gyermek-seégektől fogva való lelki barátja, bizonynyal befogad engemet. El is halasztá dolgomat Szigeti István, s ki jövénk; de én feltevém, hogy ha mind így beszél éllel féllel a jó professor, veszem commendatoriámat s elmenyek; de mig az udvaráról ki nem jöttünk vala, visszaszólita és jó válasszal elbocsáta s menék a commendatoriámmal az akkor substitutus contrascribához Borosnyai Lukács Jánoshoz, ki most erdélyi püspök. Ez meg-

olvasván a commendatoriát, s látván benne Horatiusnak holmi verseit, s Aristotelesnek is egy görög mondását, mondá: Amat graecissare et poetissare dominus Szigeti. Mely szó előttem oly büszke szónak látszék, egy deáktól, hogy elhülnék belé; s en bizony Borosnyai János uramtól is úgy elidegenedém, hogy akkor kezdém megszeretni, midőn enyedi káplánná lőn Vásárhelyi István mellett, látván, hogy hasznosan tanít, noha igen gondolkozva. Azonban csakhamar subscribálék, és Rátz Kelemen s mások kapdosnak vala belém objectiokkal; de mint az idegen kutya a farkát félti, nem igen mérek vala vélek disputálódni, noha igen viszketeges valék másszer a félékben, mint a féle hasamenő büszke ifju. Enyeden ezután kiadta magát a pestis, s megoszlott a kollégium. Vissza menő utamban nem esett egyéb rajtam, hanem, hogy a jobb lábam ujján által mene a kerék, s megromla, mely romlással érkezém innepelni Fiadfalvára. Ott bizony Nemes Mátyás és Domokos urak (de az ur titulust bizony fel nem vették volna) és Torma Györgyné, a ki is Nemes leány vala, úgy fogadának engemet, hogyha enyedi senior voltam volna is, többet nem kívánhattam volna; de ők egymás között nem valának egyesek. Mátyás szegény, de szelid, jó keresztény fő-ember vala és vala egy szép kisasszony leánya, s majd nubilis. E metél vala retket s mindenkor gazdálkodik vala nékem, de a bizony mindenkor répa vala.

Az innep harmad napján este, a midőn az atya enné a retket, mondá: E répa és nem retek. Kérdé tőlem: Ha az a mit eszem retek-e? Én pedig mondék: — Répa ez is és hiszem mindenkor répát ettünk. Mondá nevetkezve a Mátyás ur: Hát miért ette meg kijed? Melyre mondék: Mert én igen szeretem a répát nyersen, gyermekségetől fogva; melyet elneveténk, de az asszony, s kisasszony láttatnak vala szégyenleni, hogy retek helyett az innepen mind répával tartottak. Én pedig a répát egyszer is meg nem sózom vala.

A Domokos ur pedig igen szép és nekitölt ember vala. Ő szegény azt gondolta, hogy tudom az ő életét, de én bizony nem tudtam semmit, míg meg nem jelentette egy jóakaróm, hogy ott egy mindenes asszony vagyon, a kihez oly nagy tisztelességgel szóljak, hogy ha az előtt kedvet nem találok, az innep után is kevés discretiot [jutalmat] vészek. Oda menvén azért udvarolni, elől találám az asszonyt, s úgy köszöntém, s úgy találék véle beszélni, hogy ő is egész kedvet mutata és az urhoz is útat nyita. A szegény Nemes Domokos kivive a kertbe, egy filegória

alá, s csak kifakasztá, hogy róla, mint nőtlen emberről mit szólnak, de nagyon obtestála, hogy ne hinném s. a. t. Melyre mondék amit mondék, gondolék amit gondolék.

Azután az innep másod napján kezdé beszélteni, mint jött vala az ők kastélyokba egy Türkösi nevü deák lévitának, kit onnan kiigazitottak volt a professorné bajai között; a ki is mint adta magát Torma Györgynéhez, az ő hugához, s mint kellett elmenni az kastélyokból is. A Türkösi dolgát jól tudtam, sőt nagy oka voltam, hogy onnan eljőjjön, de nem beszéltem Domokos úrnak. Akkor Domokos úr egy csomó levelet, s cédulát elővéve, melyet Tormáné s Türkösi firkálgattak egymásnak, s Türkösi lévén a literarum conservator, elejtette volt a templomban, mert vala is ott abban a romlott kastélyban egy szép templomka. Azt tudom, láttam, s olvastam mosolyogva, hogy Tormáné Türkösinek irott egyik levelét ama versen kezdette:

Gyöngyöm, gyöngyvirágom, rózsám, narcissusom,
Aranyom, gyémántom, szép kárbunkulusom,
Dianám, Minervám, Junóm és Venusom,
Minden dicsőségem, koronám, laurusom...

Ez a Türkösi pedig egy zömök, vállas, izmos, tenyeres talpas legény vala.

*

Udvarhelyre érkezvén Fiadfalváról, a professoromat nem találám, mert Kemény Jánosnéhoz, vagy kihez ment vala innepelni s még haza nem érkezett vala, s míg a lábom ujján a kötöt ujítom vala, nagy sietve jön az oskola sütőnéje s mond:

— Siessen kjed senior uram, mert asszonyom ökegyelme szinte hal, s tiszteletes uram ökegyelme sincsen itthon.

— Melyre mondék: Én nehezen mehetek ezen fájós lábon, s ha menyek is, én életben ökegyelmét meg nem tartom. Hiszen csak most érkezém sároson, s akkor a kapuban áll vala ökegyelme.

De a sütőné addig siettete, hogy azt a vizes, hitvány csizmát feltekervén, bemenék a professori első házba, s látom, hogy levetkezve ott fekszik a szegény asszony, de oly pirosan, mint a rózsa, de nem szól vala hozzám, sem másához, hanem leülék vala az ágy eleibe várván, ha megszólít. Egy idő mulva esz nélkül mondá:

— Hát uram! hol vannak azok a lovak, melyeken kegyelmed haza jött? Én pedig mondték, mint aféle jól örlött:

— Itthon vannak mind ketten ezek az apostolok kabalái; egyik megbénula az uton. Mutatok vala a lábaimra. A professorné többet nem szóla, de az ott levő asszonyok eleget cirmolának, hogy olyan szomorú helyen is tréfálódzom. Azután más napon eret vágának a mi asszonyunkon, s meggyógyula.

De azonban Udvarhelyen a pestis magát ki adta vala, s valának bétövisselt házak. Sőt az oskolában is egy Fülei nevű szegény neutrálista, de majd incomparabilis tanuló megmirigyessedék, melyet előbb befúvának a félelmes professornénak, mint én megtudnám. Hivata azért engemet s monda:

— Fülei pestisben van; miatta mind kjeteket, mind engemet bérekesztenek, bizony szomjuval is megölnék, hanem ezen az éjszakán titkon vitesse ki kjed Matzkosni. (Ez Füleből oda vetődött ember vala, ennek házán kezdődék Udvarhelyt a pestis, és bétövisselve vala a telekje, s minden cselédje elhulván, csak maga maradott vala. A boldogasszonyfalvi papnak háza is bé vala ekkor rekesztve). Éjjel Matzkost kéretem, hogy Füleit fogadná bé, de semmiképen nem cselekedé. Azon éjjel megjáratók nyargalva a professor lován Boldogasszonyfalvát is, de csak hijában. Akkor mondték a professornénak:

— Tiszteletes asszonyom, ne féljen kegyelmed! Ha meghal Fülei, egy classisban oly titkon eltemtetem, hogy senki meg nem tudja.

De az asszony csak nyughatatlankodván, szólék Füleivel hazugul, hogy szállást kértünk nékie Matzkosnál; ha az oskolában meghalna: minket bérekesztenének, s. a. t. Erőt vevén azért magán a szegény legény s vezetői is lévén, rést csinálnak a töviselésen, s minthogy az ajtó járását jól tudja vala, bémene s lefekvék, a gazda pedig mélyen aluszik vala. Én hirt vivék a professornénak éjjel, egy óra tájban. Más nap kiáltoza Matzkos, hogy Fülei oda ment éjjel, s megholt. Csináltának neki koporsót s bététók a tövissen s. a. t.

*

Már végre igen kívánom vala látni édes szüleimet s testvérjeimet, mert 270 ember nagy és kicsiny kiholt vala az atyám eklézsiajából, s még sem szünt vala meg az Isten haragja. Marasztott vala ugyan ez előtt való télen maga udvarában Petki Nagy Zsigmond ur, hogy a pestis előtt mennénk Désre,

és a pestis megszünvén mennék Enyedre, Sámuel fiával, s ott nékem is asztalt tartana, de rá nem vehetém magamat, hanem vissza jövök, minek utánna négy forintot vetett volna fáradságomért a nagy gazdaságu fősvény. Akkor is a szüleimet nem akarom vala messze hagyni. A pestistől már nem is tudok vala iszonyodni. Kibúcsuzám azért az oskolából, elbúcsuzám professoromtól, aki engemet könnyhullatással meg is sirata. Mikor az erdővidéki falukon mennék, kezdém hallani a sok sirásokat elébb-elébb a házakban és a sok harang kongatásokat a tornyokban, melyen megindulék én is szivemben, s érkezem az atyám házához estvére; hát ő szegény csak akkor érkezék haza a pestises, dögös házaktól, nagy főfájással, és künn az ablak alatt magát pipázással mulatja. De még addig a házánál pestisben senki nem vala, hanem azután kettejének szökék mirigye, a kisebbiknek nagy pokolvara is vala, de mégis megmaradának életben. Tarta még ezután is az Isten csapása egy ideig, és midön egy halottat elénekelnék a sir felett, az atyám mestere, Berkes István elvégezé az éneklést s monda nékem: — Jaj édes József deák uram! nékem mirigyem szökék. Melyre mondék, mint ifju:

— Közel jár hát hozzám az öldöklő angyal; bännám, ha belém garáználkodnék.

Ezzel haza menék, s a mester harmad napra meghala, kin a pestis is megszünék. Marada szép ábrázatu, természetes, kedves beszédü menyecske felesége, kit az anyám annyira kedvele, hogy sokszor mondaná, hogy ha olyan heverő fia volna, kit házasítani kellene, elvétetné feleségül vele. Nékem ugyan házasuló szándékom akkor nem vala, de az asszony előttem is bizony kedves vala és az atyám előtt sokat is szolgáltam nékie. Végre az anyám meg is ijedett vala, hogy ha megszedített engemet az a szépség, s nagyon munkálódta, hogy férjhez menjen; ment is. Én gonoszt abban az asszonyban nem láttam, de az enyedi kollegiumot bizony száz olyan szép asszonyért sem adtam volna. Azután hallottam, hogy részegségre adta volt magát, ha talám nagyobbra is.

Már ebben a pestises időben esztendeig az édes atyám házánál töltém az időt, nem kevés kárommal. A görög testamentumot ugyan adhibitis Bezae notis által olvasám egyszer, a zsidó nyelven is tettem egy kis munkát, s olvastam Ovidiust, s Horatiust is, de nagyobbára az idő hijába telék el.

Itt azonban ezeket jegyzém meg: Abban a pestises időben az özvegyek hamar és sürüen házasodnak vala, a melyből

sok viszálykodások származnak vala és mind a házasok, mind maga az atyám levél által megkeresék vala Sós Ferenc püspöket Kolozsvárott, s most is becsülöm a mely okosan válaszol vala mindenekre az a püspök. Pestisben meghalván Benei István, a bacsoni pap, más napon oda hívák az atyámat prédikállani, s elvive engemet is, s ott valánk harmad napig. Én mindenkor az ő pestises ágyában hálok vala, de az Isten megtarta. A nagy pénzes papnak nem találák annyi pénzét, hogy a cselédinek abból megfizethettek volna. Itt kérék az atyámat, hogy töltené ki velem az esztendőt Szent-György napig (vala pedig julius), és venném el az egész jövedelmet, de nem engedé, attól félvén, hogy elvadulok a kollégiumtól. Én pedig annyi szolgálatot bétölteni nem tudtam volna, mert még akkor magamtól két prédikációnál többet nem irtam vala. A Brauniust ugyan olvastam vala, de a prédikálásban magamat nem gyakorlottam vala. Azt tudom, hogy ott való szolgálattal a kollégiumtól el nem idegenedtem volna, mert halálba kívánkozom vala oda, noha kevés pénzem volna. Azonban megszünék Udvarhelyen is a pestis, és professoromhoz való jó indulatomnak megbizonyítására, kilovaglék Udvarhelyre és udvarlást tevék Szigeti uramnál, ki is engemet ritka szeretettel s becsülettel marasztá, kiváltképpen megértvén, hogy csak az ő látogatására jöttem s ebédhez marasztván, sok beszélgetéssel vontatá az ebédet. Monda azok között az asszony:

— Jaj édes Hermányi uram! Kegyelmed mint egy proféta, egészen megjövendölte vala az én házam állapotját.

Mondék arra:

— Nem emlékezem tiszteletes asszonyom semmi aféle proféciámra. Ő pedig azt mondá: — De bizony mikor a szegény Füleinek mirigye lön, azt mondom vala: Csak attól félek, hogy minden gyermekim meghalnak e pestisben, kjed pedig azt mondá: Ezekben halhat is meg, s maradhat is. Ugy lön, mert hárman meghalának, s hárman megmaradának.

Maga pedig Szigeti György uram beszéli, mint holt volna meg Kandó nevü kevély pápista és részeges ifju borbély. Ez előre arra ígérte vala magát, hogy holtig iszik, ha érzi, hogy meg kell halni; elsőbben a kancsót a lábaihoz teszi borostól és elrugván, úgy hal meg, és úgy is esett halála. De mikor mirigye szökött volna, ment egy Borbély Péterné nevü minapi ifjú özvegyhez, s azt kérdetta attól: — Nó ebadta, mit izensz uradnak, mert én hozzája megyek. Melyre nagy együgyüségből mondotta: — Mondjon kegyelmed ő kegyelmének sok jó-

egészséget; én egyebet nem izenek. Erre monda Kandó: — Ahá ilyen atta bolond asszonya! Hiszen én pokolba megyek uradhoz, s ezzel maga szállására menvén, csak hordatta a bort halálig. Oh bolond!

Más megholtaknak halálokat is beszéllék akkor, de legnevezetesebbnek tartottam az odavaló papnének és a papnak, Jenei Sámuelnek halálokat, mely két halál három hét alatt megesett. Jenei hunyadi és k.-vásárhelyi papsága után lön udvarhelyi pappá, s tractus estperestjévé. Vala pedig gyermektelen ember eleitől fogva; jó tanító, szép könyörgő, egy néhány szőrből álló szakállú, vékony egészségű, időske és igen haragos ember. A pestisben meghalván a felesége, jeles, jó és kövér asszony, olyan békételenségre fakada ki Jenei, hogy az Istennel mintegy szembe szöknék, mondván:

— Miért vevéd el az én feleségemet, a ki nélkül én semmi vagyok? Miért nem ölél meg előbb engemet! sat. Igyekezte Szigeti György csendesíteni, de csak hijába. Azonban a harmadik hét nékie is végét vetette, s éppen akkor hordanak vala fővenyet a templomba, hogy egyenesítsék ujabban a pádi-mentumot, minthogy oda temették vala. Ezzel én is vissza menék Közép-Ajtára. De ez után való dolgaimat más könyvbe írom: a következő paginák maradjanak holmi toldalékoknak.